

Értékmentőben

Az ősi fonott csipke újjáélesztése

A szabadkai **Sebők Valéria** egy ősi csipkekészítési technikát igyekszik ismét meghonosítani tájainkon. Érdeemes a fonott csipkét ismét visszahozni a mai öltözékek és lakások díszítésébe. Azt, hogy egykoron eleink számára mennyire fontos volt, mennyire kedvelték, bizonyítja, hogy az egykori ügyes kezű magyar asszonyok milyen találó megnevezést adtak a fonottcsipke főkö-tőmintáknak: seregélyszöm, hosszú búzaszöm, félrózsa, rece...

– Katona Edit néprajzkutató előadását hallgattam 2000-ben, aki a budapesti Néprajzi Múzeum textilgyűjteménye néhány darabjának a díszítését elemezte. Megemlítette, nagyon sajnálja, hogy feledésbe merült egy régi technika, a fonott csipke készítése, 150-200 éve nem foglalkozik már vele senki. Holott egykoron egyszerű volt csipkét fonni az asszonyoknak, eszköz nélkül, az ujjaik között forgatták a fonalat. Katona Edit ezzel a mondatával bogarat ültetett a fülembe, a kíváncsiság nem hagyott nyugodni. Nem sejtettem, mi vár rám, milyen utakat fogok bejárni. Tudatlanul indultam a fonott csipke rejtelseinek felkutatására – tudtuk meg Sebők Valériától.

Igyekezett minden hozzáférhető adatot összegyűjteni. A fonott csipke eredete több ezer évre nyúlik vissza, ugyanis egyiptomi sírokból kerültek elő fonott csipkéből készült ruházati tárgyak, a többi között egy női hajháló. Bizonyos adatok szerint Európába 3000 éve került át, és a nomád népek vándorlásával egészen a mai skandináv országokig jutott el, de elmondhatjuk, Európa-szerte használták a csipkeszövet készítésének ezt az egyszerű formáját. A gyapjúfonál feltalálásával így könnyedén jutottak meleg textilneműkhöz az emberek. A Kárpát-med-

cében is elterjedt volt, öveket, főkö-tőket alkottak, amelyek pamutból, lenből és kenderből készültek. Egyes adatok szerint a 17. században az erdélyi úriasszonyok is dolgoztak ezzel a technikával arany- és selyemszálból. A fonott csipkét legtovább a szlavóniai szigetmagyarság őrizte meg, fehér pamut főkö-tők formájában.

– Ma már nehéz lenne a feledésbe merülés igazi okára rábukkanni. Úgy érzem, talán nagy néprajztudósunk, Penavin Olga Nagycsaládszerkezet Szlavóniában (Kórógyon) című könyvében találunk rá választ. Érdeemes idézni tőle: „Ezek a magyar szigetek a mocsárvilágban sokáig megőrizték a másutt már múltnak számító jelenségeket. [...] Azonban náluk is a gazdasági változások, az élet jobbra fordulása a polgárosodás nagyobb fokát hozta magával. A viseletből való kivetkőzés a 19. század végére be is fejeződött. Napjainkban az egykori viseletnek emléke is halványan él már.” Szlavóniában a fonást nagyon régen abbahagyták. A nagycsaládokban több generáció élt együtt, önálló paraszti életvitelük folytán egymástól tanulták meg a gyapjú, a kender feldolgozását és a fonást is. Abban az időben nem írták le, és így írásos nyom nem is maradt ezekről a főkö-tőkről.

Sebők Valéria gyakorlott hímzőként bármikor hozzájutott a tájegységek szerinti szakirodalomhoz. A csipketeknikák kitűnő szakkönyveiről is tudomása volt, azonban nem gondolta volna, hogy a fonott csipke technikáját nem dolgozták fel, csak itt-ott említik néhány mondatban.

– Rájöttem, hogy a könyvekből kevés információhoz jutok, ezért elhatároztam, hogy Szlavóniába utazom, oda, ahol a fonott csipke a legtovább fennmaradt. Harasztiban, Kórógyon szomorú látvány fogadott, a háborús pusztítás nyomai a vidéken, de a lelkekben is megmaradtak. Nagyon kevés idős személlyel találkoztam, az 50-60 évesek nem is értették, mit keresek,

semmit sem tudtak a főköttő, vagyis a fonott csipke létezéséről. Nem akadt egy idős asszony sem, aki megmutatta volna a kötés fortélyát. Egyetlen lehetőség maradt csak, a budapesti Néprajzi Múzeum, ahol a Garay Ákos rajzolóművész által gyűjtött 11 darab szlavóniai és szerémségi főköttőt őrizték. Előszedtem a meglevő irodalmat is, melyben volt egy kép a fonókeretről, és próbálkozásképpen az ebédlőasztalon elfektettem egy széket, és annak a lábán felvettem a láncfonalakat, időnként ezzel próbáltam toszogatni a fonalakat, nem sok sikerrel. Közben a Néprajzi Múzeum rendszeres látogatójává váltam. Katona Edit lehetővé tette a főköttők tanulmányozását, és minden alkalommal buzdított a kutatás folytatására. Persze nem adtam fel. Később egy szűnyoghálókeretet használtam a kísérletezéshez, és hosszú idő után sikerült az első sor utáni sort úgy fonni, hogy az sörpárt alkotott, és nem bontódott ki. Meglett tehát a sűrűkötés megoldása. Sok gyakorlás közben egy-egy hiba sejtette meg velem, hogyan kell kialakítani a csipkemotívumot. Gyakran voltak megtorpanások, sokszor elkeseredtem, de a kereten levő, megkezdett fonás szinte hívogatott, hogy „meg tudod te ezt oldani”, és lassan rájöttem, hogy a fonott csipke maga válik a tanítómmá. Szigorú tanító, nagy odafigyelést kíván, és lassan csepegteti a tudást. Amikor eljutottam egy-egy motívumsor megfonásáig, örömöm rövid ideig tartott, mert pár nap múlva már nem emlékeztem rá, hogy a 180 első és a 180 hátsó láncfonal 10 sor hosszán hányszor cserélődött fel. Megoldást kellett találnom a láncfonalak helycseréjének a leírására. Zenei nyelven

szólva „kottát” kellett írnom. Minden alkalommal meg kell küzdeni a több 10 vagy több 100 láncfonallal, amely a munka befejezésével eldolgozásra vár – hallottuk tőle.

Minden elismerésünk az övé, hogy a sok nehézség ellenére sem adta fel a kísérletezést, a küzdelmet, hogy ismét meghonosítsa a fonott csipkét tájainkon.

A pamutfonal, az állóráma, a fapálcák, a vékony fémpálcák szinte állandóan „üzemben” vannak Sebők Valéria otthonában, hiszen nemcsak ő készíti a fonott csipkét, hanem öt palicsi kisdíák tanítványa is van, akiknek szeretné átadni ezt a technikát.

Sebők Valéria a szabadkai Lányi Ernő Iparos Művelődési Egyesület Gránátalma hímző szakkörének a vezetője. Épp a fonott csipke volt elsősorban az, ami miatt az egyesület egy magyar–szerb határon átnyúló IPA-együttműködést kötött a halasi Csipkeházzal. A projekt keretében a kiskunhalasi érdeklődő felnőtteknek és gyerekeknek is megmutatja majd a fonottcsipke-készítés technikáját. Azt is áruljuk el: folyamatban van a fonott csipke felvétele a Vajdasági Magyar Értéktárba.

Sebők Valéria azt vallja, akkor nyer értelmet a fonott csipke készítése, ha a mai öltözködési darabokon, a lakástextíliákon is megjelenik ez a díszítés. Készített főköttőket, hajpántot, betétcsipkét ruhára, kalapra, de párnaveget és táskát is díszített fonott csipkével. Mindeközben az vezérelte, hogy ne hagyjuk feledésbe merülni eleink tudását, mentsük meg a mának, örökítsük át a jövőnek.

Az, amit Sebők Valéria hosszú idő alatt nagy erőfeszítések árán, nagy küldetéstudattal egyedül elsajátított, évszázadokkal ezelőtt az otthonokban, a fonóházakban mindennapos tevékenység, jól ismert technika volt. Jókai Mór Eget vívó asszonyszív című regényében a következőképp írta le a 17. századi fonóház mindennapos életét: „...a harmadik szobában a csipkéket vetélték, fejkötőkhöz valókat, a negyedikben finom patyolatra hímeztek, az ötödikben fejkötőket varrtak...”

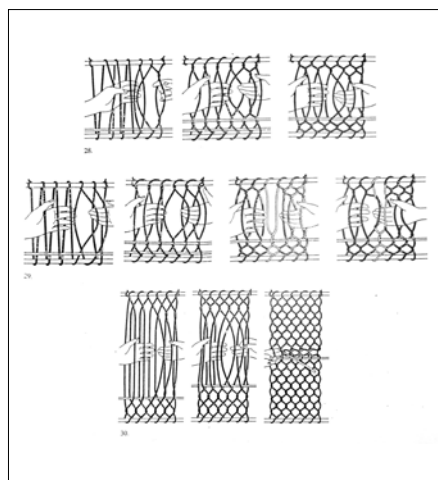
Sebők Valéria

A fonókeret

Fonottcsipke főkötő

A fonott csipke „kottái”